

שיחות הרב צבי יהודה זצ"ל לפרשת השבוע סידרה ב'

פרשת חיי-שרה

יצחק הוא מין צדיק נסתר. מאברהם, הצדיק הגלוי והענק בקידוש השם, נמשכת תעלומה של צדיק נסתר. מתוך כך יש ליצחק אבינו פנימיות יסודית, כפי שאנו פוגשים במסכת שבת.²²

המדיין הפנימי של כלל-ישראל

במסכת שבת מתואר מצב שיהיה באחרית-הימים, מצב של משברים בעם ישראל שגורמים צער כלפי מעלה. כשם שיש מצבים הגורמים נחת רוח לרבנו-של-עולם, כך קיימים גם סיבוכים נוראים שגורמים צער. וכדי לקרב את הגאולה יש צורך, כביכול, בחיזוק ובקבלת תנחומים.

כך במסכת פסחים²¹ לגבי הושע הנביא. בכמה פרקים בספר הושע מתואר מצב מוסרי כל-כך נורא בעם ישראל, שהביא את הנביא, את האדם הגדול הזה, להתמרמרות ולכעס, לצער ולהתיאשות מכל תקוה, עד כדי כך שהתבטא: "העבירים באומה אחרת"²⁴ אמר הקדוש-ברוך-הוא: זקן זה, שרואה אותי, אביהם שבשמים, מצטער — היה ראוי שיבוא לנחם אותי, לעודד אותי. יאמר: "אין זה כל-כך נורא, נמצא עצה, נחזק אותם וכו'", ובמקום זה הוא זורה מלח על הפצעים ואומר לי: "העבירים באומה אחרת". לכן "אלמדו לקח".

אתן לו פקודה לקחת אשת זנונים ולחיות איתה במשך כמה שנים, ואז יתקשר אליה באהבה, אחר-כך אומר לו — הפרד ממנה! והוא אומר לי להפרד מכלל-ישראל?

במסכת שבת²² ישנו גם-כן ציור על המצב הקריטי הנורא והאיזם באחרית-הימים. יש תסכול של חטאים ופשעים שמעכבים את סדר התיקון הנורמלי. ואז יש צורך לפנות אל האבות למצוא איזה חיזוק. רבנו-של-עולם פונה אל אברהם אבינו: "בניך חטאו", אברהם משיב: "ימחו על קדושת שםך". מאברהם לא קיבל חיזוק. ד' אינו פונה ליצחק אבינו, משום שהוא מידת הדין. לכן, פונה אל הנכד, אל יעקב אבינו: "בניך חטאו", ושוכ מתקבלת התשובה: "ימחו על קדושת שםך". אז מופיע ביטוי של נזיפה: "לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה" — לא בזקנים טעם ולא בצעירים עצה, לא קיבלתי מכם שום הארה והדרכה. בליח ברירה, פונה רבנו-של-עולם אל יצחק — וכאן נמצאת העצה. אומר לו יצחק אבינו: נעשה חשבון. כמה זמן יש להם לחטוא ביום?

עשרים וארבע שעות. נוריד מזה את זמן השינה ואת זמן האכילה וכו': כמה נשאר? מעט מאוד. כמה כבר יוכלו לחטוא בזמן זה? נסתדר יחד בינינו ויחד נקבל את הכל עלינו. ואם אינך מסכים לשותפות — הטל הכל עלי. אם עברתי את נסיון העקידה, אני יכול לקבל עלי גם את זה.

פה מופיעה מסירות-הנפש של הצדיק הנסתר הזה, של הנפעל הזה, שהוא מעצמו לא כלום אלא כולו נפעל אלוהי. כאן מתגלה שם-פחד יצחק²⁵, ממידת הדין הגדול, נמשכת מידת החסד הגדול²⁶. מצד מידת הדין מופיע הבידור האמיתי והמוחלט של ערך עם ישראל שהוא נצחי אפילו כשחוטאים²⁷. "חטא ישראל, אף על פי שחטא — ישראל הוא"²⁸. "בין כך ובין כך קרויים בני-ים"²⁹.

למה הוצגו - פולחן ת"א

קדושתה האלוהית של הארץ וביטוייה האנושי

אולם יש לזכור ששייכותנו לארץ אינה מתחילה מחקנין; היא עובדה אלוהית ממשית מציאותית, סידור אלוהי, הנהגה אלוהית. ענינו האלוהי המיוחד של ישראל וערכה האלוהי של הארץ הם ענין אחד: ההרדיות האלוהית של חלק אנושות זה וחלק גיאוגרפי זה. אמנם זו עובדה אלוהית, גזירה מוחלטת, חוק ולא יעבור מן השמים, אך היא גם צריכה להתגלות כסדר החיים האנושיים, בסידורים מעשיים וקנינים משפטיים.

בדומה לזה, הבכור הוא קדוש מרחם. "יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו, כי הוא ראשית אנו, לו משפט הבכרה"³¹. יש לו קדושה מציאותית על-פי סידור רבנו-של-עולם³². אמנם, אף-על-פי שהוא קדוש מרחם, מצוה להקדישו: "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בכני ישראל באדם וכבהמה"³³. "כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לד' אלהיך"³⁴. "מצוה להקדישו"³⁵ — חייב האדם להכיר, לבטא, לומר שהוא קדוש.

כך הוא בכל עניני ארץ-ישראל. הקדושה קיימת בכל אופן, אבל חייבים להכיר בה, "מצוה להקדישו". קדושה זו חייבת להתגלות ולהתבטא על-ידינו בהכרה ובתודעה, בדיבור, בלימוד ובמעשה. הקדושה האלוהית קיימת, וביטוייה על-ידינו הוא השלמה, עכשיו אנו מוצאים השלמה זו על-ידי קנין כסף של אברהם אבינו. קודם-כל, הופיעה העובדה האלוהית המוחלטת: "אתגנה"³⁶, עתה בא אברהם אבינו ומסדר את ה"אתגנה" הזאת כמצאויות חיו ובכל הדורות אחריו.

למה הוצגו - פולחן ת"א

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב - מודו פירוש הכתוב (ישעיה סג, טו): "כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירונו. אתה, ה', אבינו, גאלנו, מעולם שמך"? והלא תמוה הדבר, מדוע נזכרים רק אברהם ויעקב בטרונייתם של ישראל ועוד, מדוע בתחילה נאמר "כי אתה אבינו", ללא הזכרת שם ה', ואילו בהמשך נאמר "אתה ה' אבינו"? אלא פירוש הכתוב הוא כך: לעתיד לבא, יאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם: "בניך קטאו לי". אמר אברהם לפניו: "רבוננו של עולם, ימחו בשל חטאייהם על קדושת שמך, כלומר: עשה דין בעוברים על דברך ובכך יתקדש שמך בעולם"³⁷. ה' לא יהיה מרוצה מתשובה זו. אמר - יאמר לעצמו: "אימור ליה - אומר לו ליעקב, דתנה ליה - שמכין שהיה לו צער גדול בגים, אפשר דבעי דחמי עליהו - יתכן שיבקש רחמים עליהם"³⁸. לכן אמר ליה - יאמר ה' ליעקב: "בניך קטאו לי". אמר - יאמר יעקב לפניו: "רבוננו של עולם, ימחו בשל חטאייהם על קדושת שמך!" גם מיעקב אין תשובה זו מתקבלת. אמר - יאמר אז ה': "לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה - אין טעם בזקנים ולא עצה בצעירים! לא הסבא, אברהם, ולא הנכד, יעקב, יודעים ללמד סגוריא על כלל ישראל". לכן אמר (יאמר) לו ליעקב: "בניך קטאו לי". אמר - יאמר יצחק לפניו: "רבוננו של עולם, בני, ולא בניך? בני בשעה שהקדימו לפניך נעשה ל'נשמע"³⁹, קראת להם 'בני בכרי' (שמות ד, כב)⁴⁰, עכשיו אתה אומר לי שהם בני ולא בניך? ועוד, בסך הכל, כמה קטאו? כמה שנותיו של אדם? שבעים שנה⁴¹. דל עשרין - הורר את עשרים השנים הראשונות, דלא ענשת עליהו - שעליהן אין אתה מעניש⁴², פשו להו חמשיין - נשאר חמשים שנה. דל עשרין נחמשה דלילנתא - הורר עשרים

והחמש של הלילות, שבהם אנשים נחים וישנים⁴³, פשו להו (נשאר) עשרין נחמשה. דל תרתי סרי ופלגא - הורר שתיים עשרה וחצי, דצלווי ומיכל - של תפילה, אכילה ודבית הבסא, התופסים כמחצית משעות היום, פשו להו תרתי סרי ופלגא - נשאר רק שתיים עשרה וחצי שנים שבהן שייך לחטוא⁴⁴. אם אתה סובל את בולם - נוטל על עצמך את עול העבירות של כל אותן שנים, מוטב, ואם לאו, פלגא (חצי) עלי ופלגא (וחצי) עליך. כלומר, כל אחד מאתנו יקח על אחריותו את העבירות של מחצית מן השנים, וכך ייפטר עם ישראל מעונש⁴⁵. ואם תמצא לומר שכולם יהיו עלי, הא קריבית נפשי קמך - הרי כבר הקרבתי את נפשי לפניך⁴⁶. לאחר שבני ישראל ישמעו את דברי הסגוריא של יצחק, פתחו ואמרו - יפתחו ויאמרו (את המלים שבתחלת הפסוק): "כי אתה יצחק אבינו". אמר (יאמר) להם יצחק: "עד שאתם מקלסין לי, קלסו להקדוש ברוך הוא, שהוא אביכם באמת". ומחני להו - ויראה להם יצחק את הקדוש ברוך הוא, בעיניוהו (בעיניהם)⁴⁷. מיד, נשאו (ישאו) עיניהם למרום ואומרים (את המילים שבסוף הפסוק): "אתה ה' אבינו גאלנו, מעולם שמך". ולפי זה מתיישבות כל התמיהות שבפסוק.

למה הוצגו - פולחן ת"א

כך הוא בפרשתנו: קנין של חלק מארץ-ישראל לכל הדורות בארבע מאות שקל כסף³. אנו נפגשים בפעולה של אחיזה בארץ, לא על-ידי כיבוש מלחמה אלא על-ידי קנין כסף; "קין קיימת לישראל".

"מעשי אבות סימן לבנים"

השייכות הקנינית, העובדתית והממשית שלנו בארץ-ישראל אינה מתחילה מהיום, אלא מאברהם אבינו. ההבטחות האלוהיות שנאמרו לו בפרשת לך לך - "לזרעך אתן את הארץ הזאת"⁴, "לך אתגנה ולזרעך עד עולם"⁵, "לך אתגנה" - הן הכנה לכל הדורות, ואחיותנו בארץ מופיעה דרך כל סיבוכי ובלבולי ההיסטוריה, שרבנו-של-עולם מסבב ומגלגל. יש להתרגל לראות את הדברים בשלמותם ויסודיותם: "מעשי אבות סימן לבנים"⁷. למעשי אבות יש ערך לבנים, לכל דורות עם ישראל. שייכותנו לארץ-ישראל מתחילה מראשון האבות, אברהם אבינו: "אתן"⁸, "אתגנה"⁹, "נתתי"¹⁰. יש להתרגל לכך, שמעשי האבות, שהם דברי קודש רוחניים, הם גם דברים ממשיים, עובדתיים, מציאותיים: מעשי אבות¹⁰. אבות אלה הם האבות שלנו, ההתחלה שלנו. אין זו מליצה. הם אמנם אבותינו במובן גדול, אדיר ונורא מאוד, הם שורש כל המציאות שלנו, שמתגלה בקדושת ישראל, קדושת הארץ וקדושת התורה; אבל יחד עם זאת כל הענין האלוהי של ישראל וארץ-ישראל שנמשך מאז ועד הנה, מתגלה גם באופן ממשי בצורה של קנינים. מתוך כך גם בדורותינו, נאחזנו בארץ בדרך של קנין בכסף.

נחזור לענינו. הסימנים שמוסר לנו נותן התורה הם סימנים עצמיים מהותיים: "מעשי אבות סימן לבנים" - אינו סימן חיצוני, האבות והבנים הם ענין אחד. לכן פסיעותיו ומעשיו של אברהם אבינו שייכים למציאות שלנו. הכל קשור ביחד, "קול גדול ולא יסף" - קול גדול שלא פסק, לפסיעותיו של אברהם אבינו יש ערך אלוהי לדורות עולם. הן סימן במובן הגדול, סימן מהותי, גילוי המציאות החיונית של כלל-ישראל. כל ענין ספר בראשית, כל ענין האבות שלנו, הכל הוא חיוני כלל-ישראלי. ככל שנוכח להתבונן ולהעסיק בפלא זה של אברהם אבינו, יצחק אבינו ויעקב אבינו - יותר נוכח להכיר את אסמיות החיוניות הספציפית האלוהית שלנו. "כי הוא חיך".

קבורה בארץ-ישראל

היו אנשים שאמרו: בני הישוב החדש באו לחיות בארץ; בני הישוב הישן, הזקנים, באו להקבר בה. אמנם גם קבורה היא אחיזה בארץ. זה מה שאנו מוצאים בתחילת פרשתנו. לכאורה קבורה, מוות, הם סילוק החיים, סילוק הנשמה מהגוף אל עולם הנשמות. אבל במובן יותר אמיץ, מוות הוא עליית נשמה. לנשמה אין "מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר: "לכו מחיל אל חיל...". היא הולכת ומתעלה לעילא לעילא. צד חיובי נוסף שאפשר לראות בסילוק החיים, מלבד עליית הנשמה, הוא המשך הדורות. "דור הולך ודור בא והארץ לעולם עמדת". כמובן זה יש להבין את ההתאחות של אברהם אבינו בארץ. השייכות ההדדית של העם והארץ, קדושת העם וקדושת הארץ, נשמת העם ונשמת הארץ - הרי נמשכת מאז ולכל הדורות. "דור הולך ודור בא והארץ לעולם עמדת" - השייכות לארץ, מכת הברית האלוהית של שבועת האבות וכיבוש הבנים. יש לראות את המובן החיובי של הקבורה הזאת. אמנם תם הקשר של הנשמות האלה עם הגופות האלה, אולם נמשכת היא השייכות עם קדושת הקרקע הזאת, עם סגולת חלק זה של כדור הארץ. צריך להבין את ענין רציפות הדורות במובן היותר גדול והיותר עמוק, שהוא השייכות ל"צד מחצבתנו" - אברהם אבינו. לכן המציאות האלוהית של הדדיות העם והארץ, הולכת ומשתכללת על-ידי המכשיר של קנין כסף, וכמרכן משתלמת על-ידי אמצעי שני, על-ידי קבורה בקרקע.

כמסכת בכא בתרא, מוצאים אנו מחלוקת תנאים בענין דרכי קנין. קרקע נקנית בחזקה, כגון: חפר, גדר וכדומה. נשאלת שאלה: האם ההליכה כעצמה יכולה לשמש כפעולת קנין? האם בדרך זו "כל המקום אשר תרוך כף רגלכם בו, לכם יהיה" - זו מחלוקת בהלכה. לפי רבי אליעזר, המעשה של מדרך כף הרגל נחשב לפעולה. וחכמים חולקים עליו. אמנם, אם יש מקום צד של קרקע, שביל מעבר שאינו משמש לא לזריעה ולא לבניה, הרי כל ענינו של שטח קרקע זה הוא רק להילוך. - בזה גם חכמים מודים לרבי אליעזר שעצם הפסיעות קונות "מודים חכמים לרבי אליעזר כשביל של כרמים הואיל ונעשה להילוך, נקנה בהילוך". אבל לגבי עיקר הענין, מביא רבי אליעזר בתור ראיה פסוק מפרשת לך לך: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, כי לך אתננה". לכאורה פשוטו של מקרא הוא שמדובר בקנין מתוך הילוך. "התהלך" - "לך אתננה". אבל לפי חכמים יש לפסוק פשט אחר, ולא מובן של הקנאה משפטית: להתהלכות זו של אברהם אבינו יש ערך היסטורי-אלוהי מיוחד. הרי, אחרי כמה דורות, צריכה ארץ זו להיות לקנין לאומה זו. וקנין זה נעשה בכיבוש, מעשה יהושע. כיבוש, אין זה דבר כל-כך פשוט... בקשר לזה, נותנת לנו הגמרא הגדרה להילוכו של אברהם אבינו: "כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו". פסיעות אלה של אברהם אבינו חשובות לנו, לגבי מה שעתיד לקרות כעבור כמה דורות. אברהם אבינו הוא "האדם הגדול בענקים", וענק זה פוסע פסיעות בארץ זו. לפסיעות הענקיות האלה, יש ערך קובע לכל הדורות, לכל ההיסטוריה. הן אינן פסיעות פשוטות, הן מכינות את הכיבוש, קודם-כל ליהושע, ואחר-כך לנו. התהלכות זו מביאה נוחיות, גורמת שיהיה נוח לבניו להשלים את הכיבוש. זאת עובדה אלוהית מענינת ונפלאה! נפגשים כאן במובן המוסרי של זכות אבות, כאשר בניהם "אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם". יש להבין שהאבות הם אנחנו. יש שייכות ממשית בין אברהם אבינו לבין בניו; לכן בזכות התהלכותו נוחה הארץ לכבוש לפני בניו, בניו בזמן יהושע, ובניו עכשיו. פסיעות אלו לארכה ולרחבה, אינן דברים שבנסתר, של קבלה. הן עובדות מעשיות, אשר להן המשך לכל הדורות; כי כל דורות ישראל מאז ועד הנה הם מציאות אחת, קשר אחד. (כבר חזרנו על נקודה זו הרבה פעמים. "ושנתם" - על הדברים הגדולים בסדר ההנהגה האלוהית של "שנות דר ודר" - יש מקום לחזור הרבה פעמים.) פסיעות אלו מכינות נוחיות. יש להבין שהכח האדיר שבהתהלכות אברהם אבינו - המכין נוחיות וכיבושנו - הוא דבר ממשי. התהלכות האבות וכיבוש הבנים, הם ענין אחד, ממש ענין אחד, המשך אחד - כמו שכל נשמת ישראל היא ענין אחד, המתחיל להתגלות ב"אתה הוא ד' האלהים אשר בחרת באברהם", ו"לך לך... אל הארץ אשר אראך", ונמשך מאז על-ידי "אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט", בתור הכנה למעמד הר סיני ומתן תורה. הכל ענין אחד של ישראל ותורה. ההתגלות השלמה של "אתם הדבקים בד' אלהיכם", היא רק מתוך אחיזת ישראל בארץ-ישראל, כמובן ממשי, מדיני ופוליטי. לכן כשחכמים ורבי אליעזר דנים בהלכות קנינים, יש לזכור את הצד הרוחני והיסודי שבקנינים. יש להתרגל להתבונן במובן הגדול והאדיר של כל הדורות כולם. נזכור היטב שכולם חתיכה אחת, ענין אחד, שייכות אחת. לכן מעשי אבות שייכים ממש לבנים. זו שייכות מוסרית רוחנית, ויחד עם זה היסטורית, ממשית ועובדתית. צריך להבין שלימודנו את עניני האבות, הוא ענין יסודי ואמיתי, ומאמר זה של חז"ל "כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו" מכליט בצורה ממשית את הכלל הגדול של "מעשי אבות סימן לבנים".

סיום - שקידת התורה

היסוד של יצחק אבינו הנפעל והנעקר, הוא הכנה לכל דורות ישראל. יש לתפוס את ענין קדושת ישראל ואורייתא כשני המובנים יחד: כמובן המעשי והפעיל במסירות-נפש לתורה ולעבודה, ובמובן הנפעלות האלוהית שלנו בישיבה: "הוי שקוד ללמוד תורה". לא רק שוקד, אלא שקוד, בלשון פעול. האידיאל הוא שהדבקות בתורה תתגלה במובן נפעל ופעול. הפרק הראשון של "אורות התורה" עוסק בעצם מהותה של תורה, ובפרק שני מתברר שענינה של התורה הזאת להתגלות על-ידי עבודתנו ותלמונו. אנו נבנים משני הצדדים יחד: שבועתם של אבות וכיבושם של בנים. כפיית ההר כגיגית של השראת השכינה בתוכנו, שכך אנו נפעלים ונוצרים, מתגלה על-ידי פעילות שלנו, לימוד וקיום של תורה בכל פרטיה ודקרוקיה.

לחן יצחק - חיי אלה